

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Диса Олена Вікторівна,

доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0002-6257-6502>

Чумак Артем Владиславович,

аспірант кафедри педагогічної та вікової психології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0002-2138-8361>

У статті надається теоретичний аналіз мовленнєвої поведінки як психологічного феномена, який є унікальним соціокультурним явищем. Зазначено роль мовлення в процесі мовної ідентифікації, самореалізації та гармонізації міжособистісних відносин. Різноманітні наукові погляди на дослідження мовленнєвої поведінки свідчать про полікомпонентну структуру цього явища, яка має зовнішню і внутрішню сторони. Афективний компонент мовленнєвої поведінки значно підсилюється під час значущих або кризових подій у житті людини, що мають довготривалі несприятливі наслідки для психічного, фізичного, соціального й духовного благополуччя. За таких обставин відбуваються зміна і трансформація мовленнєвої поведінки в бік порушення нормативності. Особливий акцент зроблено на аналізі психологічних чинників порушення нормативності мовлення в час військового стану. Розглянуто нейропсихологічні аспекти застосування нецензурної лексики. Зазначено, що в сучасному суспільстві ненормативна лексика дедалі частіше зустрічається в повсякденному спілкуванні і це обумовлює процес відтворення небажаних форм мовленнєвих конструктів серед дітей, які не завжди усвідомлюють значення нецензурних висловлювань. У статті стверджується, що саме в молодшому підлітковому віці відбувається активний розвиток мовленнєвої поведінки, формуються комунікативні навички й усталені мовленнєві моделі, які можуть впливати на подальший стиль спілкування. Саме тому розвиток конструктивних форм мовленнєвої поведінки є необхідним для формування мовної самоідентифікації, культури спілкування, успішної соціалізації та запобігання закріпленню ненормативної лексики у вербальних мережах підлітків. Результати пілотажного дослідження переконливо доводять, що саме в молодшому підлітковому віці потрібно здійснювати активну психопрофілактичну роботу щодо унормування комунікативних навичок підлітків, оскільки мовленнєва поведінка в цьому віці ще піддається контролю дорослих, ненормативна лексика ще не стала звичкою і застосовується ситуативно, переважно в емоційно напружених ситуаціях.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, мовленнєва поведінка, мовна особистість, мовний вчинок, ненормативна лексика, міжособистісне спілкування, емоційно напружені ситуації, мовленнєва реакція, молодші підлітки.

Dysa Olena, Chumak Artem. Peculiarities of verbal behavior development in modern conditions: theoretical and practical aspects

The article provides a theoretical analysis of verbal behavior as a psychological and socio-cultural phenomenon. The role of speech in linguistic identification, self-realization, and the harmonization of interpersonal relationships is examined. Various scientific perspectives on verbal behavior highlight its multi-component structure, encompassing both external and internal aspects. The affective component of verbal behavior intensifies during significant or crisis events in an individual's life, which may lead to long-term negative consequences for mental, physical, social, and spiritual well-being. Under such conditions, transformations in verbal behavior occur, often resulting in deviations from linguistic norms. Particular attention is given to the psychological factors contributing to the disruption of speech normativity during martial law. The article explores the neuropsychological aspects of using obscene vocabulary, noting its increasing prevalence in everyday communication. This trend facilitates the reproduction of undesirable speech

patterns among children, who may not fully comprehend the meanings of obscene expressions. The study argues that early adolescence is a critical period for the development of verbal behavior, the formation of communicative skills, and the establishment of stable speech patterns, all of which influence future communication styles. Therefore, fostering constructive forms of verbal behavior is essential for linguistic self-identification, the development of communicative culture, successful socialization, and the prevention of non-normative vocabulary consolidation in adolescents' speech habits. The results of a pilot study strongly indicate the necessity of proactive psychoprophylactic interventions aimed at normalizing adolescents' communication skills, as verbal behavior at this stage remains under adult supervision, non-normative vocabulary has not yet become habitual, and its usage is primarily situational, often occurring in emotionally stressful contexts.

Key words: *verbal activity, verbal behavior, linguistic personality, verbal act, non-normative vocabulary, interpersonal communication, emotionally charged situations, verbal reaction, younger adolescents.*

Постановка проблеми. У мовленні породжуються всі специфічні людські особливості, духовний світогляд, а також рівні психічного відображення, зокрема й вищий – рівень особистості. Саме через мовлення ми репрезентуємо об'єктивну дійсність, свою життєву історію, Я-образ, ціннісні орієнтири, інтенції, віддзеркалюємо багатство власного внутрішнього світу.

Розвиток особистості відбувається в різноманітних видах діяльності. Особливу роль у житті людей і суспільства відіграє мовленнєва діяльність, яка активно вивчається філологами, біологами, філософами, психологами, соціологами та лінгвістами. На сьогодні мовленнєва діяльність визначається психолінгвістами як свідомий цілеспрямований процес, який полягає у передачі та прийомі повідомлень через мовну систему та залежить від ситуації спілкування. Основним джерелом і мотивом мовленнєвої діяльності є вербальне осмислення об'єктивної дійсності та комунікативно-пізнавальна потреба у вираженні думок, що репрезентують власний Я-образ. Для вирішення людиною будь-якої задачі актуалізуються різноманітні мовленнєві механізми, які відображають мотивацію діяльності, задають певні цілі й орієнтири, а також слугують засобами їх реалізації. Безсумнівно, мовленнєві процеси повинні досліджуватися не ізольовано, адже домінантою всіх комунікативних категорій є особистість. Отже, мовлення, як різновид людської діяльності, орієнтоване на виконання певної комунікативної задачі. Будь-яка мовленнєва взаємодія має форму обміну висловлюваннями з урахуванням присутності співбесідників.

Під час значущих або кризових подій у житті людини афективний компонент мовленнєвої поведінки значно підсилюється. За таких обставин відбуваються зміна і трансформація мовленнєвої поведінки в бік порушення нормативності. Тому важливим є дослідження чинників, які обумовлюють порушення нормативності мовлення у час військового стану. У зв'язку з тим, що в сучасному суспільстві ненормативна лексика частіше зустрічається в повсякденному спілкуванні, потрібно звернути увагу відтворення небажаних форм мовленнєвих конструктів серед дітей. Саме в молодшому підлітковому віці відбувається активний розвиток мовленнєвої поведінки, формуються комунікативні навички й усталені мовленнєві моделі.

Тому **метою цієї статті** є теоретичний аналіз поняття мовленнєвої поведінки, чинників виникнення ненормативних конструктів та висвітлення результатів дослідження особливостей сприйняття й застосування ненормативної лексики молодшими підлітками.

Результати дослідження. Важливо зазначити, що висока культура мовлення передбачає високу загальну культуру людини, культуру мислення, свідому любов до рідної мови. У цьому контексті доцільно навести слова Франсуа Вольтера, який стверджував: «Чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена». Отже, високий рівень володіння рідною мовою стає потужним засобом для гармонізації міжособистісних відносин та інструментом самореалізації особистості. У зв'язку із цим останнім часом увагу сучасних науковців привертає одна із

центральної категорії психолінгвістики – категорія мовної особистості.

Дослідники трактують феномен мовної особистості по-різному. Одним із найбільш вдалих визначень є погляд української філологині Л. І. Мацько, яка під цим поняттям розуміє узагальнений образ носія мовної свідомості, національної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди [4]. З позиції сучасної психологічної науки проблема мовної особистості зосереджена на дослідженні мовленнєвої поведінки, адже саме через мовлення особистість проявляє свою індивідуальність, репрезентує власний духовний світ, наміри, цілі, бажання. Отже, вивчення психологічних чинників, що визначають вибір того чи іншого висловлювання в комунікативному процесі, а також засобів його реалізації є найважливішою проблемою для психологічної науки. У цьому аспекті дуже важливо досліджувати мовленнєву поведінку особистості.

Важливо зазначити, що в сучасній психологічній науці поняття мовленнєвої поведінки має досить широкий спектр інтерпретацій. Відомо, що термін «мовленнєва поведінка» отримав широке розповсюдження в американській описативній лінгвістиці, засновником якої був Л. Блумфілд. Підкреслюючи важливість аналізу систем реакцій людини, доступних для зовнішнього спостереження, вчений використав це поняття для опису та характеристики мови як однієї з форм людського спілкування [2].

Потрібно зазначити, що з позиції різних дослідницьких традицій висвітлювалися тільки певні аспекти мовленнєвої поведінки, які за умов комплексного підходу дають нам можливість детально проаналізувати дане явище. Так, Б. Скіннер стверджував, що всі звуки, які людина відтворює у процесі мовлення, є формою вербальної поведінки, якою можна керувати шляхом підкріплення, покарання або відсутності впливу стимулів – залежно від того, який був зворотний зв'язок [3]. Загальновідомо, що біхевіористи ігнорували внутрішні цілі, інтенції та мотиви особистості, що є важливою складовою для аналізу мовленнєвої поведінки, але наго-

лошували, що процес вираження своїх негативних емоцій у соціально прийнятній формі, контроль власних імпульсів та зміна певних патернів поведінки є результатом навчання. У зв'язку із цим біхевіористичні погляди можуть бути успішно використані в розробленні практичних засобів впливу на мовленнєву поведінку з метою її корекції.

Важливо зазначити, що в період сьогодення багато науковців, крім поведінкового компонента, який безпосередньо доступний для зовнішнього спостереження, також активно досліджують і внутрішнє мовлення, яке є засобом мислення та виконує найважливішу роль у регуляції психічної діяльності, запам'ятовуванні й утримуванні інформації, розв'язанні певних задач, плануванні, рефлексії, виконанні довільних дій та цілеспрямованої діяльності.

З. Фрейд пов'язував мовленнєву поведінку з несвідомою частиною психіки, яка символічно проявляється через мовленнєвий канал у вигляді обмовок, описок, забуванні власних імен, своєрідному гуморі тощо. Як приклад, витіснені в несвідоме неприйнятні думки можуть символічно проявлятися у вигляді «підставних слів» (коли замість одного слова відтворюється інше) [4].

Згідно з концепцією особистісного підходу (Е. Еріксон, К. Роджерс, Р. Мей) мовленнєву поведінку співвідносять із поняттями суб'єктивної реальності, самосвідомості, самоставлення, саморефлексії та суб'єктивних уявлень людини про себе.

Джон Гріндер і Річард Бендлер вважають, що людина моделює реальність у мові, допускаючи ряд помилок, а саме: узагальнення, викривлення або упущення фактів. З огляду на це можна припустити, що мовленнєва поведінка безпосередньо пов'язана зі знаковою системою та соціокультурними аспектами, які певною мірою обмежують репрезентацію нашого пізнання об'єктивної дійсності [5].

На думку українського дослідника Д. О. Бігунова, мовленнєва поведінка – це процес передавання і сприймання повідомлення за допомогою вербальних і невербальних засобів, що містить когнітивний, афективний і поведінковий компоненти. Зі свого боку, когнітивний компонент перед-

бачає пізнання, розуміння й усвідомлення інформації; афективний – висвітлює емоційні переживання особистості стосовно міжособистісних взаємин; поведінковий компонент окреслює парадигму дій та вчинків особистості в соціумі [6].

Сучасна наука цей феномен активно досліджує в рамках таких дисциплін, як психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвокультурологія та прагмалінгвістика (галузь мовознавства). Аналіз наукової літератури показав, що загальний підхід, який об'єднує ці напрями, полягає в тому, що мовленнєва поведінка є специфічним різновидом людської поведінки, яка складається з мовленнєвих вчинків, репрезентує етнокультурний досвід спільноти та соціальної групи, до якої належить людина, і ґрунтується на використанні мовних засобів для впливу на учасників міжособистісного спілкування [6; 7; 8].

Важливо зазначити, що вивчати мовленнєву поведінку складно. Різноманітні наукові погляди на дослідження її аспектів свідчать про полікомпонентну структуру цього явища. У зв'язку із цим сучасні науковці виокремлюють різні характеристики мовленнєвої поведінки, які умовно можна поділити на чотири складові:

1) інтенціональність – пов'язана з механізмами вербальної реалізації задуму, а також організацією мовленнєвого висловлювання в комунікативному процесі;

2) дискретність – полягає у можливості поділу мовленнєвої поведінки на окремі структурні одиниці. Наприклад, на мікрорівні такими одиницями виступають мовленнєві вчинки, які мають форму мовного виразу. На макрорівні – комунікативні фрагменти, що представляють тематичну, комунікативно-синтаксичну, а також жанрово-композиційну цілісність;

3) інтерактивність – характеризує діалогічну складову комунікативної діяльності;

4) ситуативність – пов'язана із залежністю мовленнєвої поведінки від зовнішнього контексту спілкування та визначається через поняття комунікативної ситуації [6].

Наявні наукові концепції та напрями дослідження мовленнєвої поведінки дають нам підстави розглядувати це явище як унікальний соціокультурний досвід особистості, що характеризує застосування

людиною стереотипного комплексу мовленнєвих висловлювань та індивідуальних мовних засобів, які можуть супроводжуватися несвідомими механізмами свідомих дій (автоматизмами; установками; супровідниками – жестами, мімікою, інтонацією тощо), що актуалізуються в певній ситуації у вигляді мовленнєвого вчинку. Зазначимо, що під мовленнєвим вчинком ми розуміємо прояв мовленнєвої поведінки в конкретних ситуаціях, а також конкретні дії суб'єкта, які проявляються у використанні вербальних і невербальних засобів для позначення емоційних станів, думок, реалізації певних інтенцій, цілей тощо.

На нашу думку, мовленнєва поведінка має зовнішню і внутрішню сторони. Зовнішня сторона є доступною для спостереження; вона може виражатися через мовну / знакову систему (у текстовій та в усній формі), погляд, інтонацію, міміку, жестикуляцію тощо. Однак мовленнєва поведінка не завжди об'єктивується зовнішньо й зорієнтована на зовнішні подразники. Часто вона має приховану (внутрішню) сторону, яка спрямована на власну внутрішню мовленнєво-мисленнєву діяльність. У цьому аспекті важливо підкреслити, що така діяльність завжди контролюється і спрямовується внутрішнім мовленням, оскільки мотив будь-якої діяльності (у тому числі на внутрішньому плані) завжди виражений у слові.

Загальновідомо, що внутрішнє мовлення проходить червоною ниткою через усі сфери психічної діяльності особистості та координує нашу поведінку, дії, вчинки. Воно є безперервним, але стає більш активним, коли людина стикається зі складною життєвою ситуацією або інтелектуальною задачею, що потребує принципово оригінального шляху вирішення [9]. На такому розумінні будуються багато сучасних терапевтичних напрямів та психологічних підходів: когнітивно-поведінкова терапія, позитивна психологія, нарративна психологія, соціально-конструктивістський підхід тощо.

Зазначимо, що під час російської агресії мовленнєва поведінка українського народу зазнала змін, з'явилися нові лексичні тенденції, поширилися інвективні патріотичні гасла, відбувається трансформація загального національного дис-

курсу. Незважаючи на те що в колективній свідомості норми правопису є святиною мови, з початком військових дій 24 лютого 2022 року порушення правил пунктуації, граматики та навмисне допущення орфографічних помилок перетворилося в художній прийом для частини українців і стає інструментом вираження своїх негативних емоцій через вербальну агресію. Як приклад: у публічному просторі набули широкого застосування деформовані русизми (*патерь нет, всьо за планом*), з'явилися емоційно забарвлені слова для позначення ворога (*орки, бункерний дід*) тощо.

Н. Москаленко зауважила, що схожа мовленнєва реакція відбувалася у 2014 році, коли український дискурс зазнав змін і почав містити елементи ненормативних висловлювань, обережно закодованих в аббревіатуру (*наприклад, ПТН ПНХ*). Такий мовленнєвий жест не розповсюдився в медіапросторі, але, на думку вченої, набув національної конотації супротиву ворогові, ставши мовленнєвим кодом [7].

Як зазначалося раніше, мовленнєва поведінка містить афективний компонент, який може підсилюватися під час значущих або кризових подій у житті людини або приголомшливих ситуацій, що мають довготривалі несприятливі наслідки для психічного, фізичного, соціального й духовного благополуччя.

Згідно із сучасними дослідженнями українських психолінгвістів під впливом емоційних чинників мовлення людини характеризується: більшою стереотипністю, тобто мовець значною мірою спрощує стратегію пошуку слів для вираження власної думки й використовує лексичні одиниці, які найбільш характерні його ідіолекту (індивідуальний мовний варіант); спостерігається збіднення словникової різноманітності; з'являються семантично нерелевантні повтори слів або складів (мовленнєві персеверації пошукового типу); вдвічі збільшується використання слів-паразитів, які слугують «заповнювачами» пошукових пауз для вираження думки тощо. Авторами встановлено, що у стані емоційної напруги паузи нерішучості виникають навіть перед словами, що мають достатньо великий частотний діа-

пазон застосування та легко актуалізуються в мовленні людини у звичному стані. Також у стресогенних ситуаціях людина найчастіше відволікається від викладу основної думки, повідомляючи другорядні відомості, що значною мірою ускладнює сприйняття мовлення й зумовлює комунікативну невдачу. Загалом стверджується, що в емоційних ситуаціях відбувається послаблення самоконтролю за власним мовленням [10; 11].

Потрібно додати, що в реаліях сьогодення мирні громадяни України перебувають у відносній небезпеці, але найбільша загроза для життя виникає у людей, які безпосередньо опинилися в самому епіцентрі військових подій, обставин і ситуацій, що характеризуються своєю шкідливою руйнівною силою. Як зазначалося раніше, в екстремальних умовах може змінюватися психічний стан людини, згужуватися свідомість, знижуватися самоконтроль і, як наслідок, трансформується мовленнєва поведінка, яка стає основним інструментом вираження своєї негативних емоцій. Саме тому мовлення людини зазнає найбільшого емоційного забарвлення. Ми припускаємо, що така трансформація мовленнєвої поведінки може бути обумовлена різними причинами та виконує певні функції. Наприклад: 1) зниження тривожності; 2) розрядка психоемоційного напруження; 3) захисна реакція психіки у відповідь на несприятливі подразники; 4) спроба в умовах дефіциту часу лаконічно передати інформацію співрозмовникам тощо.

А. Яловець зазначає, що психоемоційна напруга є однією із форм зміненого стану свідомості, за якої людина змушена приймати рішення в умовах дефіциту часу. При цьому вчений стверджує, що в такому стані привалює симультанна обробка інформації [11]. Симультанна обробка діючих подразників дає змогу людині миттєво виокремити той чи інший об'єкт шляхом співставлення його з наявним у пам'яті еталоном і сприяє швидкій фільтрації зайвої інформації без послідовного аналізу його властивостей [10].

На наш погляд, пережиті особистістю стресові й екстремальні ситуації, почуття небезпеки та загрози життю можуть яскраво проявлятися через мовлен-

неву поведінку, яка слугує індикатором зміни психоемоційного стану особистості. Українські автори зазначають, що рисою колективної травми є не число травмованих, а кількість безпосередніх учасників, яких вона зачіпає, які прямо не причетні до травмувальних подій, іноді охоплюючи все суспільство [12]. Саме в останні роки увагу вчених привертає аналіз репрезентації травматичного досвіду війни лінгвістичними засобами [13].

В емоційно напружених ситуаціях людина може застосовувати певні лексичні конструкти автоматично (несвідомо). Ба більше, причиною автоматичного використання лексичних засобів можуть бути нейропсихологічні детермінанти. У цьому контексті цікавими є погляди зарубіжного дослідника Тімоті Джея. Автор зазначає, що порушення нормативності мовлення через застосування нецензурної лексики може бути пов'язано з активізацією ділянок лімбічної системи головного мозку. Нецензурна лексика може активувати базальні ганглії, мигдалеподібне тіло та інші частини лімбічної системи – це структури мозку, що розташовані під корою і відіграють центральну роль в обробці процесів пам'яті й емоцій [14].

Таким чином, Т. Джей і К. Яншевіц висунули гіпотезу про те, що груба лайка актуалізує давній емоційний набір структур реагування, подібний до тих, що беруть участь у розпізнаванні небезпечних стимулів і реагуванні на потенційні загрози. Слід зазначити, що активність мигдалеподібного тіла та лімбічної системи є автоматичною, отже, її неможливо контролювати (лімбічна система розташована під корою головного мозку). Саме кора відповідає за самоконтроль, саморегуляцію, планування, когнітивні функції, довільні дії [15].

Ба більше, на думку К. Стейплтон, К. Бірс Фагерстен, Р. Стівенса копролалія (хворобливий стан, за якого застосування ненормативної лексики є неконтрольованим процесом) також слугує доказом, що ненормативні лексичні конструкти можуть продукуватися за допомогою нейронних мереж, відмінних від інших видів мовленнєвої діяльності [16].

Розглядаючи нейропсихологічні особливості застосування нецензурної лексики, Т. Джей і К. Яншевіц встановили, що

лайку доцільно класифікувати на катарсичну та соціально орієнтовану [15]. При цьому автори акцентують увагу на ступені усвідомленості, задіяної в цих двох типах, зазначаючи, що катарсична лайка здебільшого є рефлекторною або автоматичною, тоді як соціально орієнтована є більш свідомою і керованою у процесі міжособистісної комунікації. Такі висновки вчених дають змогу зробити припущення про те, що застосування ненормативної лексики не завжди може бути цілком усвідомленим, особливо коли людина страждає на ПТСР або тривалий час перебувала в психотравмувальних умовах (катування, полон, насилля тощо).

Отже, мовленнєва поведінка – це динамічний процес, розвивається протягом усього життя людини та пов'язана з індивідуально-психологічними особливостями особистості, етнокультурним середовищем, референтною групою, соціально-політичними змінами в суспільстві тощо. Цей феномен є складним явищем: з одного боку, мовленнєва поведінка настільки ж неповторна й унікальна, як кожна особистість, а з іншого – є соціальною, а отже, містить елементи стереотипності, які властиві певній соціальній групі (етнічній, національній, референтній).

Можна помітити, що сьогодні використання лайки стає нормою для різних верств населення, її можна почути на вулиці, під час роботи на виробництві, в установах, на ринках, у місцях відпочинку, у себе вдома, у присутності всіх вікових категорій людей, незважаючи на вік і стать. Особливо чутливі до порушення будь-яких соціальних норм діти й підлітки.

Аналіз результатів дослідження. Молодший підлітковий вік є періодом, коли в мовленні дітей з'являється ненормативна лексика. У більшості випадків діти не завжди усвідомлюють смислове навантаження таких слів. А якщо їм ніхто не забороняє використовувати лайку, не робить зауваження, то із часом ненормативні конструкти закріплюються у вербальних мережах і швидко реалізуються в мовленні в емоційно напружених ситуаціях, і не тільки.

Дослідження мовленнєвої поведінки молодших підлітків у цій роботі є науковим пошуком, де акцент ставиться на особли-

востях сприймання ненормативної лексики підлітками й вивченні психологічних характеристик підлітків, які активно використовують ненормативну лексику.

Урахування особливостей мовленнєвої поведінки молодших підлітків допомагає адаптувати педагогічні підходи до виховання, знайти шляхи профілактики застосування ненормативної лексики, підвищити культуру спілкування та рівень мовної ідентифікації.

Для дослідження було залучено 52 молодших підлітків (31 дівчину і 21 хлопця) віком від 10 до 13 років із трьох центрів вивчення іноземних мов м. Дніпра. Вибірка досліджуваних не була репрезентативною і не могла відтворювати основні характеристики генеральної сукупності осіб молодшого підліткового віку, але була достатньо репрезентативною для молодших підлітків, які активно вивчають іноземну мову. Це дослідження було пілотажним, і для першого етапу ми отримали цікаві результати, які плануємо врахувати в запланованому експериментальному дослідженні.

На початковому етапі було проведено анкетування, за результатами якого було виявлено, що більшість досліджуваних (90,3 %) у громадських місцях часто чують нецензурну лексику (матюки). У спілкуванні з батьками 9,6 % підлітків відповіли, що їх батьки постійно вживають нецензурну лексику, 38,5 % – чули від батьків, але рідко вживають, 51,9 % – не чули від батьків нецензурних слів.

На питання стосовно спілкування з друзями 46,2 % досліджуваних вказали, що у їхньому колі не прийнято вживати ненормативні слова, 42,3 % відповіли, що в колі друзів хтось іноді може вживати лайливі слова, 11,5 % зазначили, що в колі друзів прийнято вживати ненормативну лексику. Серед підлітків, які проходили анкетування, 51,9 % зазначили, що вони ніколи не вживають лайку у спілкуванні і вважають це неприйнятним.

Для тих респондентів (48,1 %), які вдаються до ненормативної лексики у спілкуванні з друзями, було передбачено питання стосовно ситуацій та емоційних станів, за яких застосовується ненормативна лексика. Відповіді розподілилися таким чином:

- 19,2 % – у стані злості;
- 14,1 % – у стані нервування;
- 10,5 % – у стані обурення;
- 2,8 % – у стані страху;
- 1,5 % – у стані радості.

Останнє питання «Що ви відчуваєте, коли у вашій присутності дорослі використовують нецензурну лексику?» вразило відповідями:

- 34 % відчувають страх;
- 21 % нервують;
- 11 % хочуть плакати;
- 10 % відчувають образу;
- 24 % не звертають уваги або нормально ставляться.

Аналіз результатів дав змогу дійти висновку, що більшість дітей чують нецензурну лексику, але розуміють норми розмовного мовлення і 51,9 % не застосовують нецензурну лексику у спілкуванні. Але практично половина досліджуваних (48,1 %) чують нецензурну лексику і самі її вже використовують у міжособистісній комунікації. Застосування ненормативної лексики дорослими в присутності дітей викликає негативні емоції: страх, нервування, образу тощо. Навіть якщо дитина сама іноді використовує нецензурну лексику, все одно вона відчуває себе дуже некомфортно, якщо у її присутності дорослі застосовують грубу лайку.

На наступному етапі дослідження ми припустили, що молодші підлітки, які схильні застосовувати ненормативну лексику, мають нижчий рівень самооцінки і це викликає бажання захистити себе або самоствердитися через застосування ненормативної лексики. Для подальшої роботи за результатами анкетування ми поділили молодших підлітків на дві групи. У першу групу ввійшли підлітки, які застосовують ненормативну лексику (25 осіб), друга група складалася з підлітків, які не застосовують ненормативну лексику (27 осіб).

Діагностика самооцінки підлітків проводилась за методикою Т. Дембо – С. Рубінштейн, що складається з 12 горизонтальних ліній із словесними індексами на початку і наприкінці кожної з них, за якими треба оцінити себе (вказати своє місце на конкретній лінії із 6 хрестиками). Обробка результатів відбувалася за кількістю набраних балів за кожною якістю від 1 до 6.

Загальна сума за 12 показниками складала загальний бал самооцінки підлітка. Тестування проходило в ігровій формі під час занять у центрах вивчення іноземної мови.

Аналіз результатів психодіагностики дав змогу розрахувати середнє значення за рівнем самооцінки підлітків у кожній групі. Встановлення розбіжностей за показником самооцінки проводилось за допомогою U-критерія Манна – Уїтні. Проведений порівняльний аналіз показав, що статистично значущих розбіжностей між групами немає. Але ми звернули увагу на те, що у двох групах рівень самооцінки був завищений. У групі з нормативною мовленнєвою поведінкою середнє значення дорівнювало 53 балам, у групі з ненормативною мовленнєвою поведінкою – 51. Тобто більшість дітей оцінювали себе достатньо високо.

Висновки. З отриманих результатів можна зробити висновок, що наша гіпотеза була спростована. Незалежно від нормативності мовленнєвої поведінки молодші підлітки оцінюють себе позитивно й досить високо. Можливо нецензурна лексика є тим інструментом, через який підліток підвищує свою самооцінку і вважає себе крутішим за інших. Але такий висновок є поверховим і потребує детального дослідження на більш розгорнутій вибірці.

На шляху дослідження психологічних чинників розвитку мовленнєвої поведінки

ми впевнені, що саме в підлітковому віці треба проводити активну психопрофілактичну роботу щодо унормування комунікативних навичок підлітків. Мовленнєва поведінка молодших підлітків ще піддається контролю дорослих, ненормативна лексика ще не стала звичкою і застосовується ситуативно, переважно в емоційно напружених ситуаціях.

Отже, несприятливі фактори зовнішнього середовища в поєднанні з індивідуально-психологічними особливостями особистості можуть призводити до порушення норм мовленнєвої поведінки. Систематичне використання ненормативних мовленнєвих конструктів (здебільшого для зниження психоемоційного напруження) згодом перетворюється у стійкий мовленнєвий репертуар (звичку) особистості. Саме в молодшому підлітковому віці розвиток мовленнєвої поведінки є важливим етапом становлення особистості, адже в цей період формуються комунікативні навички, що впливають на подальше життя дитини. У цьому віці (10–13 років) підлітки активно розвивають уміння висловлювати свої думки, взаємодіяти з іншими людьми, а також адаптувати своє мовлення залежно від ситуації та співрозмовника. Підтримка дорослих, а також позитивне спілкування з однолітками є ключовими чинниками, які допомагають підліткам формувати зрілу й ефективну мовленнєву поведінку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мацько Л. І. Мовна особистість Тараса Шевченка як чинник формування національної ідентичності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 50. С. 10–12.
2. Bloomfield L. *Language* / ed. by C.F. Hockett. Chicago : The University of Chicago Press, 1984. 564 p.
3. Skinner B.F. *Verbal Behavior*. New York : Appleton-Century-Crofts, inc, 1957. 478 p.
4. Фрейд З. *Психопатологія повсякденного життя* / ред. С. В. Черно. Київ : Андронум, 2021. 149 с.
5. Grinder J., Bandler R. *The structure of magic II: a book about communication and change*. California : Science & behavior books, 1976. 196 p.
6. Бігунов Д. О. Психологічні особливості мовленнєвої поведінки старшокласників у конфліктних комунікативних ситуаціях : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Переяслав-Хмельницький, 2019. 270 с.
7. Москаленко Н. О. Соціолінгвістичні ознаки українського національного дискурсу в умовах війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. Т. 2, № 60. С. 14–15.
8. Ткачик О., Хоменко А. Прагматичний аспект мовленнєвої поведінки ведучих американських телешоу. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 252–255.

9. Дуса О. В. Відображення взаємозв'язку діалогічності та креативності мислення у вербальних продуктах творчості. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Том VI. Психологія обдарованості. Випуск 11. Київ – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 415 с. С. 59–67.

10. Рібцун Ю. В. Роль сукцесивних і симультанних факторів у психомовленнєвому розвитку дітей. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XIX Міжнар. науково-практ. конф.*, м. Вільнюс, 7 березня 2022 р. С. 280–284.

11. Яловець А. І. Психолінгвістична структура мовлення індивіда у стані емоційної напруги. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Київ, 2011. № 4. С. 379–383.

12. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна : монографія. Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.

13. Спис О. А. Експресивна функція як один з важливих чинників зміни української лексики під час війни. *«Боголібські читання» : матеріали II Міжнар. науково-практ. конф.*, м. Переяслав, 16 вересня 2022 р. Переяслав, 2022. С. 67–70.

14. Jay T. Why we curse: A neuro-psycho-social theory of speech. Philadelphia – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2000. 328 p.

15. Jay T., Janschewitz K. The pragmatics of swearing. *Journal of Politeness Research. Language, Behaviour, Culture*. 2008. Vol. 4. P. 267–288.

16. Stapleton K., Beers Fägersten K., Stephens R. The power of swearing: What we know and what we don't. *Lingua*. 2022. No. 277. P. 4–8.

REFERENCES:

1. Matsko, L.I. (2014). Movna osobystist Tarasa Shevchenka yak chynnyk formuvannia natsionalnoi identychnosti [The Linguistic Personality of Taras Shevchenko as a Factor in the Formation of National Identity]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*, 50, 10–12 [in Ukrainian].

2. Bloomfield, L. (1984). *Language*. Ed. by C.F. Hockett. Chicago: The University of Chicago Press, 564 p. [in English].

3. Skinner, B.F. (1957). *Verbal Behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts, inc, 478 p. [in English].

4. Freid, Z. (2021). *Psykhopatohiia povsiakdennoho zhyttia [Psychopathology of Everyday Life]*. Red. S.V. Chernob. Kyiv: Andronum, 149 p. [in Ukrainian].

5. Grinder, J., Bandler, R. (1976). *The structure of magic II: a book about communication and change*. California: Science & behavior books, 196 p. [in English].

6. Bihunov, D.O. (2019). *Psykholohichni osoblyvosti movlennievoi povedinky starshoklasnykiv u konfliktnykh komunikatyvnykh sytuatsiiakh [Psychological Features of Speech Behavior in Senior High School Students in Conflictual Communicative Situations]*. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 270 p. [in Ukrainian].

7. Moskalenko, N.O. (2023). *Sotsiolingvistychni oznaky ukrainskoho natsionalnoho dyskursu v umovakh viiny [Sociolinguistic Features of Ukrainian National Discourse in Wartime]*. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 2 (60), 14–15. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.60.2.3> [in Ukrainian].

8. Tkachyk, O., Khomenko, A. (2021). *Prahmatychnyi aspekt movlennievoi povedinky veduchykh amerykanskykh teleshou [The Pragmatic Aspect of Speech Behavior in American Talk Show Hosts]*. *Molodyi vchenyi*, 5 (93), 252–255. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-47> [in Ukrainian].

9. Dysa, O.V. (2015). *Vidobrazhennia vzaiemozviazku dialohichnosti ta kreatyvnosti myslennia u verbalnykh produktakh tvorchosti [The Interrelation of Dialogicality and Creative Thinking in Verbal Products of Creative Activity]*. *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuca NAPN Ukrainy*, VI (11), 59–67 [in Ukrainian].

10. Ribtsun, Yu.V. (2022). *Rol suksesyvnykh i symultannykh faktoriv u psykhomovlennievomu rozvytku ditei [The Role of Successive and Simultaneous Factors in Children's Psycholinguistic Development]*. *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku: materialy XIX Mizhnar. nauково-практ. конф.*, м. Vilnius, 7 bereznia. P. 280–284 [in Ukrainian].

11. Yalovets, A.I. (2011). Psykholinhvistychna struktura movlennia indyvida u stani emotsiinoi napruhy [The Psycholinguistic Structure of an Individual's Speech in a State of Emotional Tension]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*, 4, 379–383 [in Ukrainian].
12. Zlyvko, V., Lukomska, S., Yevdokymova, N., Lipinska, S. (2023). Dity i viina [Children and War]. Monohrafiia. Kyiv – Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M. 221 p. [in Ukrainian].
13. Spys, O.A. (2022). Ekspresyvna funktsiia yak odyin z vazhlyvykh chynnykiv zminy ukrainskoi leksyky pid chas viiny [The Expressive Function as an Important Factor in the Transformation of Ukrainian Lexis During the War]. *"Boholibski chytannia": materialy II Mizhnar. naukovo-prakt. konf.*, m. Pereiaslav, 16 veresnia 2022 r. Pereiaslav. P. 67–70 [in Ukrainian].
14. Jay, T. (2000). *Why we curse: A neuro-psycho-social theory of speech*. Philadelphia – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 328 p. [in English].
15. Jay, T., Janschewitz, K. (2008). The pragmatics of swearing. *Journal of Politeness Research. Language, Behaviour, Culture*, 4, 267–288 [in English].
16. Stapleton, K., Beers Fägersten, K., Stephens, R. (2022). The power of swearing: What we know and what we don't. *Lingua*, 277, 4–8 [in English].